

Hayek'te Piyasanın Epistemik Rolü

Ferudun Yılmaz*

1. Giriş

Piyasa kavramının savunusuna yönelik en parlak analizlerden birisinin sahibi olan Hayek, hiçbir zaman yalnızca bir iktisatçı olarak soruna yaklaşmamış, aksine çok daha geniş bir felsefî tutumun uzantısı olarak bu savunusunu şekillendirmiştir. Bu yüzden Hayek'in piyasa savunusu onun hem en temelde felsefî hassasiyetini ortaya koyarken hem de bu temelin daha iktisadî ve politik alana doğru olan yayılımını da ele vermektedir. Özellikle 1930'lu yıllarının ikinci yarısından 1940'ların ortalarına değin üzerinde ısrarla durduğu bilgi problemi, onun hem iktisadî hem de politik düşüncesinin sonraki evreleri için de bir temel oluşturmaktadır.

Hayek'in üzerinde ısrarla durduğu bu bilgi problemi her ne kadar düşünce tarihçilerince daha çok sosyalist plânlama tartışmaları çerçevesinde ele alınıyorsa da, ilgili kavramın bir yandan piyasanın meşruiyeti ve etkinliğini öne çıkarırken, öte yandan neoklâsik iktisadın da temel bazı problemlerine işaret ettiğini kabul etmek gerekmektedir. Toplumda-

ki bilginin doğasının parçalılığı, bireylerin bilgilerinin giderilemez sınırlılığı iletişim ve koordinasyon problemini gündeme getirmektedir. Bunu da en etkin bir biçimde çözebilen tek kurum piyasadır. Bu anlamda piyasa bilginin dağılımı ve koordinasyonu konusunda epistemolojik bir rol üstlenmektedir. Yani piyasa, kendi içindeki aktörler için bilginin en etkin bir biçimde edinilebildiği bir epistemolojik kaynaktır. Piyasanın oynadığı bu rol, başka hiçbir kurum tarafından bu denli maliyetsiz bir biçimde gerçekleştirilemez.

Bu çalışma Hayek'in özelde iktisat ve genelde sosyal bilim düşüncesinde bilgi problemini merkeze aldığını iddia etmektedir. Bilgi probleminden yola çıkan bir analiz, bireycilik, piyasa, kendiliğinden düzen ve evrim gibi kavramların tutarlı bir bütünlük içinde izahına imkân tanımaktadır. Bu çalışmada ilk olarak, Hayek'in de dahil olduğu Avusturya İktisat Okulu genel hatlarıyla ele alınmakta, bununla bağlantılı olarak onun sübjektivizmi tartışılmaktadır. Çünkü bilgi problemini merkeze almanın temelleri sübjektivizm kavramında yatmaktadır. Daha sonra onun bilgi probleminden hareketle piyasaya verdiği epistemik rol tartışılmaktadır. Daha sonra yine bilgi probleminin uzantısı olarak birey,

* Araş. Gör., Uludağ Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

kendiliğinden düzen ve evrim gibi kavramlar arasındaki ilişki ele alınmaktadır.

2. Bir Bağlam Denemesi: Avusturya İktisat Okulu

Hayek'in iktisat metodolojisini ve genel olarak sosyal bilimlere yaklaşımını daha iyi anlamak için öncelikle onun içine doğduğu ve fakat şekillenmesinde de büyük rol oynadığı bağlamı kısaca tartışmak gerekmektedir. Bu bağlam, ondokuzuncu yüzyıl son çeyreği ile başlayan, belirli dalgalanmalar geçirse de günümüze uzanan Avusturya İktisat Okulu gelenegidir.

Avusturya İktisat Okulu'nun öne çıkan özelliklerini tartışmadan önce bu okulun sıradan bir iktisat okulundan daha geniş bir anlamı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Çünkü okulun önde gelen isimleri Menger, Mises ve Hayek için iktisat bilimi daha geniş bir felsefi sistemin belirleyici bir parçasıdır. Bu yüzden bu isimleri diğer sosyal bilimler ve felsefeyle sadece ilgilenen profesyonel iktisatçılar gibi görmek perspektifi daraltacaktır. Onlar en başta iktisatçı olsalar da, temeli subjektivizme dayanan çok daha geniş ufuklu bir felsefe, siyaset ve iktisat teorisi peşindedirler. Bu anlamda Avusturya okulu ve özelde bu isimler modern dünyanın anlamlandırılmasında özgün bir öneri olarak ortaya çıkmaktadırlar. Cubeddu (1993: ix-x)'nin de belirttiği gibi, "eğer siyasî hayatta iktisadî alanın etkisi modernitenin en önemli unsurlarından birisiyse, Avusturya okulunun *iktisat* ve *siyaset* arasındaki ilişkiye yönelik ifadelerinde ortaya konan yaklaşım çağdaş dünyanın anlaşılması ve izahına önemli bir katkı sağlayabilir. Çünkü diğer hiçbir düşünce okulu, bireysel ve kollektif iktisadî tercihlerin siyasî yansımalarına yönelik böylesine etkili ya da böylesine önemli sonuçlar taşıyan incelemeler içermemektedir. Okulun sosyal bi-

limler felsefesi insan bilgisinin doğal sınırları ışığında tarihin ve sosyal kurumların açıklanması ve anlaşılması çabası olarak görülebilir". Bu anlamda okulun önde gelen isimlerinin iktisat felsefesinden ya da metodolojilerinden bahsetmek, yalnızca bir uzmanlık alanı içerisinde kalan görüşlerden bahsetmek anlamına gelmemekte, aksine kendiliğinden siyasî ve sosyal sonuçları olan tartışmalara girmek anlamına gelmektedir.

Avusturya iktisat düşüncesinin doğduğu entelektüel iklim ondokuzuncu yüzyılda aşkın tin, akıl ve idealizm gibi Alman düşüncesinin kurucu etkilerinden büyük ölçüde izoleydi. Avusturya İktisat Okulu'nun doğuşuna kaynaklık eden bu dönemde Avusturya'daki hâkim felsefi yaklaşım, gerçek dünyanın dışsal nesnelereyle ilişkilerinde bireylerin subjektif ilgileri aracılığıyla pozisyon aldıklarını varsaymaktaydı. Buna göre bireyler her türlü değeri zihnî kurgularının bir fonksiyonu olarak oluşturmaktadır. Bu yüzden Avusturyalılar insanî fenomeni bireylerin eylemlerinden kaynaklanan bir şey olarak yorumlamaktadırlar. Bu onların metodolojik bireyciliklerinin de temelini oluşturan ontolojik bireyciliklerini göstermektedir (Oakley, 1997: 31, 33).¹

Bu ortamda doğan Avusturya İktisat Okulu'nun başlangıcı, aynı zamanda iktisat teorisinde en büyük atılımın da yaşandığı 1870'lerdeki marjinalist devrimle başlamaktadır. Bu devrimde W. S. Jevons, Carl Menger ve Leon Walras birbirinden bağımsız olarak ve aynı dönemde marjinal fayda ilkesini bulmuşlardır. Hâkim iktisadî düşünce tarihi yaklaşım-

¹ Ioannides (1992: 17)'e göre genelde Avusturya İktisat Okulu'nun ve özelde Menger'in etkilenme kaynakları negatif ve pozitif etkiler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Negatif etkiler o dönemde Almanya'da ortodoksiyi oluşturan tarihselci iktisat okulu ile klâsik politik iktisattır. Pozitif etki ise ondokuzuncu yüzyıl Avusturya kültüründe hâkim olan Aristotelesci felsefi gelenek ve değerın subjektivist felsefi ve psikolojik kavramsallaştırımıdır.

mı bu üç ismi eşit önemde zikrediyorsa da, sübjektif değere en büyük vurguyu yapan yazar Avusturya iktisadının da kurucusu olan Menger'dir (Horwitz 2001: 85).² Hayek (1992a: 43-44)'e göre, Jevons ve Walras'ın değer paradoksunun çözümüne yönelik verdiği cevaplar daha az doğru değilse de, bunlar bu çözümü mübadeledeki değer için yalnızca bir başlangıç olarak düşünmüşlerdir. Oysa Avusturyalılar değer sürecinin kapsayıcı bir analizini yapmışlardır.³ Menger piyasa fiyatlarının ve diğer piyasa fenomenlerinin sübjektif değerlendirme süreçlerinin niyetlenilmemiş sonuçları olarak nasıl ortaya çıktığını açıklıkla izah etmektedir.

Menger'in daha genelde sosyal bilimler metodolojisine yaklaşımı da sübjektivizme dayanmaktadır. Bu hâliyle Menger, kökenleri onsekizinci yüzyıl İskoç aydınlanmasında olan liberalizmin kendiliğinden düzen (*spontaneous order*) geleneğinin ondokuzuncu yüzyıldaki en önde gelen temsilcilerinden birisidir. Meşhur Mengerci soru olan "genel refaha hizmet eden ve onun gelişimi için fazlasıyla önemli olan kurumlar, onları tesis etmeye yönelik müşterek bir irade olmaksızın nasıl oluyor da varolabiliyorlar?" sorusu İskoç kökenli "görünmez el" yaklaşımının biraz daha genişletilmiş bir hâlidir. Menger, Smith'in iktisadî gelişme tartışmasında sadece işbölümüne yaptığı vurguyu bilgiye doğru genişleterek aslında Smith ile Hayek arasında açığı da kapatarak bir köprü görevi görmüştür (Horwitz, 2001: 87).

Menger'le birlikte Viyana, iktisat teorisinin önemli merkezlerinden birisi hâline gel-

miş ve kent aynı zamanda Avusturya İktisat Okulu'nun doğuşuna da kaynaklık etmiştir. Böhm-Bawerk ve Friedrich von Wieser, ondokuzuncu yüzyılın sonlarında Menger'in görüşlerini genişleterek ve yayarak okulu da şekillenmesini sağlamışlardır. Okul yirminci yüzyılda Ludwig von Mises, Friedrich Hayek, Fritz Machlup ve Gottfried Haberler gibi çok etkili isimlere sahip olmuştur. Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrası Keynesci düşüncenin artan etkisi okulu bir süre geri plâna itmiştir. Avusturya iktisadının yeniden canlanması 1970'li yıllara rastlar, ki bu canlanma etkisini hâlen de sürdürmektedir.⁴

Avusturya iktisadının gelişimine bakıldığında okulun temel özelliklerinin diğer birçok yaklaşımla yapılan tartışmalar ve aralarında çıkan ihtilâflar üzerine şekillendiği görülmektedir. Okul, Alman tarihselci iktisat okuluyla literatürde *Methodenstreit* olarak bilinen meşhur yöntem kavgasını yapmıştır ki bu kavga bir açıdan bakıldığında iktisat teorisinin gidişatındaki dönüm noktalarından birisidir. Marksistlerle Marksist değer teorisi, sosyalistlerle sosyalist bir toplumda plânlanmanın (*calculation*) mümkün olup olmadığı, Keynesçilerle genelde makroekonominin değeri ve özelde konjonktür teorileri konularında Avusturyalılar'ın meşhur tartışmaları vardır.⁵ Fakat okulun asıl kavgası, kendisinin de oluşmasında rol oynadığı neoklâsik ortodoksiyle olan kavgadır. Neoklâsiklerle olan kavga daha çok metodolojik seviyededir.⁶

² Avusturya İktisat Okulu'na göre hâkim neoklâsik paradigmanın marjinal devrimden devraldığı şey Walrasçı genel denge yaklaşımıdır. Menger bu anlamda ihmal edilmiştir.

³ Hayek'in özelde Menger'i tartıştığı yazısı için bkz. Hayek (1992b). Yine Oakley (1997: 38)'in de belirttiği gibi, "Menger'in başarısı onun marjinalist düşünceye katkısından çok daha fazladır ve sübjektivist genişletilmiş ontoloji ile bireyci insan üzerine temellenen onun ekonomi vizyonu mekanistik neoklâsik ilkelerle sınırlanamaz."

⁴ Avusturya Okulu'nun 1970'li yıllar ile birlikte yeniden canlanışını, bu canlanmanın sebeplerini ve yeni dönemin özelliklerini tartışan şu çalışmalara bkz. Coats (1992), Vaugh (2000). Yine bu dönem tartışmasını dönemin önde gelen isimlerinden Lachmann etrafında yürüten bir tartışma için bkz. S. Boehm, Kirzner ve diğerleri (2000).

⁵ Okulun verdiği tartışmalara bakılarak ihtilâflar üzerine bina edildiği yargısına varmak yanlış olur, çünkü felsefi ve metodolojik hassasiyeti bu denli yüksek olan bir yaklaşımın eklektik tartışmaların bir ürünü olduğunu söylemek yanlıtıcı olacaktır. Aksine okulun bu hassasiyetidir ki ilgili kavgaların verilmesini biraz da zorunlu kılmıştır.

⁶ Hindmoor (1999).

Fakat bu kavga yıkıcı bir kavga değil, neoklâsik okulun statikliğini ortadan kaldırmak için verilen bir kavga ve hâlen sürmektedir. Okulun özelliklerine bakıldığında neoklâsiklerle ayrılan noktalar ve kavganın niteliği daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.⁷

Avusturya İktisat Okulu'nun en temel özelliği subjektivizm vurgusudur, ki bunun tamamlayıcı ögesi de metodolojik bireyciliktir (Oakley, 1999). Avusturyalılar kendi subjektivizminin neoklâsiklerinkinden farklı olduğunu öne sürmektedirler. Buna göre Avusturya subjektivizmi yalnızca daha geniş ve tamamlanmış bir kavram değil, aynı zamanda farklı öncüllerden yola çıkan, epistemolojik ve metodolojik olarak da farklı olan aktif bir aklın subjektivizmidir (Addleson 1986: 3). Bu subjektivizmin belli başlı özellikleri şunlardır: İlki, eylemi yönlendiren ve şekillendiren algı, yorum ve bilgi insanî özneye sınırlıdır (Oakley 1999: 2). Bu yolla neoklâsik yaklaşımdan daha geniş bir çerçevede elde edilir. Çünkü neoklâsikler davranışın verili kısıtlar altında sürekli bir fayda maksimizasyonu olarak modellenebileceğini varsayılmaktadırlar. Avusturyalılar ise bunun yanında girişimcilik ve kural-izleyici davranış gibi diğer amaçlı aktiviteleri de hesaba katarlar. İkincisi, insanların bilgileri eksik olduğundan dolayı, bilginin sürekli devam eder, yani süreç statik değil dinamiktir. Üçüncüsü bireyler yalnızca pasif karar vericiler değil, aynı zamanda yaratıcıdır. Dördüncüsü nasıl ki toplumda emeğin iş bölümü varsa, bilginin dağılımı (*division of knowledge*) da vardır. Toplumda farklı

insanlar farklı bilgilere sahiptir (O'Driscoll and Rizzo, 1986: 253-254).

Aslında subjektivizmin özellikleri olarak sayılan bu unsurlar aynı zamanda Avusturya iktisadının da önde gelen özelliklerini vermektedir çünkü okul bazen subjektivist iktisat olarak da adlandırılmaktadır. Avusturya okulunun diğer bazı özellikleri olarak şunlar sayılabilir: Avusturya İktisat Okulu'nun asıl vurgusu bilgi probleminedir. Bilginin niteliği, ortaya çıkışı, muhafazası, iletişimi gibi konular ele alınır. Avusturyalılar mekanik belirlenimli bir tam rekabet piyasası yerine, piyasa sürecine vurgu yapmaktadırlar. Bu bağlamda Walrascı denge kavramına kuşkuyla yaklaşılır. Aynı şekilde atomize bir birey olarak homoeconomicus pek kullanışlı addedilmez. Avusturyalılara özgünlük veren bir diğer özellik de kurumlara, onların ortaya çıkışı, gördükleri işlevler ve evrilme biçimlerine yaptıkları vurgudur.⁸

Kısaca sayılan bu özelliklere şunu eklemek gerekmektedir ki Avusturya İktisat Okulu'nun hem sosyalist plânlama hem de bilgi konularındaki iddiaları, neoklâsiklerin bunları formalize etme biçimlerinden çok daha geniş bir anlam ifade etmektedir. Adaman ve Devine (1996: 526)'in de belirttiği gibi, "modern Avusturya okulunun yaptığı analizin odağı kıt kaynakların sınırsız ihtiyaçlarla alternatif kullanım alanları arasında tahsisi değil, piyasa sürecinin kendisidir, yani devamlı değişen iktisadî dünyaya dair parçalı, zımnî ve dağılmış bilginin rakip girişimci faaliyetleriyle

⁷ Avusturya İktisat Okulu'nun tarihselcilik ve bilimcilik (*scientism*) eleştirisinden hareketle okulun modernite eleştirileri arasına dahil edilebileceği de öne sürülmektedir. Fakat "...Avusturya okulunun bakış açısı modernitenin ve onun ürünlerinin içsel bir eleştirisi olarak görülebilir: son birkaç asırda felsefi ve siyasî olaylar üzerinde hegemonya kurmuş olan sözleşmecilik, tarihsicilik, marksizm ve idealizm gibi düşünce okullarına odaklanan bir eleştiri" Curbettu (1993: xi).

⁸ Avusturya İktisat Okulu'nun her biri çok uzun tartışmalar gerektiren bu özelliklerinin burada yalnızca sıralanmasıyla yetinilmiştir. Hayek'in hem etkilendiği hem de şekillendirdiği bu özelliklerin bazıları Hayek özelinde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Avusturya iktisadının genel özellikleri için bkz. Yeager (1997: 153-155), Caldwell (1997). Avusturya iktisadının metodolojik özelliklerini iyi bir tasnife tâbi tutan Yay (1993:44-49)'a göre okulun genel özellikleri; subjektivizm; metodolojik bireycilik; amaçlanmayan sonuçlar ve zaman boyutunun önemi şeklinde sıralanabilir.

toplumsal olarak mobilize edildiği bir sürecin kendisidir. Bu yüzden, Avusturya yaklaşımında iktisadî hayatın amaç-araç bağıntısı verili değil, fakat insan eyleminin yaratıcılığına konudur”.

3. Hayek ve Sosyal Bilimlerde Sübjektivizm

Avusturya İktisat Okulu geleneğinin içinden gelen Hayek de temel ontolojik yaklaşım olarak sübjektivizmi benimsemiştir. Milford (1994: 323, 329)’a göre sosyal bilim literatürünün en önemli birkaç klâsîğinden birisi sayılabilecek olan *The Counter Revolution of Science: Studies on the Abuse of Reason* (Hayek, 1955) kitabında Hayek, sosyal bilimlerin verilerinin sübjektif karakterini açıkça ortaya koymaktadır. Milford’a göre Hayek bu kitabında açıkça Avusturyalı olan ve analiz tarzıyla Menger’i andıran tarihsel ve metodolojik bir araştırma yapmıştır.

Hayek’e göre sosyal bilimlerin fizik bilimleri gibi nesnelere ilişkileri değil, insanlarla nesnelere ya da insanlarla insanların ilişkileriyle ilgilenmektedir. Sosyal bilimlerin insanların eylemleriyle ilgilenmektedir ve amacı insanların eylemlerinin niyetlenilmemiş ve tasarlanmamış sonuçlarını açıklamaktır (Hayek, 1955: 25). Sosyal ya da insanî eylemin nesnelere fizik bilimlerinin kullandığı dar anlamdaki “objektif bulgular” değildir ve bunlar fizikî terimlerle açıklanamaz. Sosyal bilimin nesnelere eylemde bulunan insanların fikirleridir (Hayek, 1955: 26-27). Doğa bilimci için objektif olgularla sübjektif fikirler arasında ayırım yapmak kolaydır, fakat bu ayırım sosyal bilimler için o kadar kolay değildir. Çünkü sosyal bilimlerin nesnelere, olguları denen şeyler zaten fikirlerdir. Fikirlerden kasıt da eylemleriyle sosyal bilimciye nesne üreten bireylerin fikirleridir. Gerçekten de sosyal bilimlerde nesnelere aynı zamanda, bireylerin bu nesnelere hakkındaki inançları ve fikirleri oluşturur. Ne “meta”, ne “mal” ne

de “yiyecek” ya da “para” fiziksel terimlerle ifade edilebilir; aksine bunlar ancak insanların bu nesnelere ilgili görüşlerinde ifadesini bulur.⁹ Bu yüzden doğa bilimlerinin yaklaşımı “objektif”, sosyal bilimlerin yaklaşımı ise “sübjektif” olarak adlandırılabilir (Hayek, 1955: 28).

Hayek’e göre sübjektivizm, sosyal bilimlerin içerisinde en çok yeri, en gelişmiş teori olan iktisatta bulmuştur. “Geçtiğimiz yüzyıl boyunca iktisat teorisinde her önemli gelişmenin, sübjektivizmin tutarlı bir şekilde uygulanmasında katedilen ileri adımların bir sonucu olduğunu söylemek pek abartma olmayacaktır” (Hayek 1955: 31).

Hayek’in ontolojik bir temel olarak sübjektivizmi benimseyişi onu bir yandan her türlü pozitivism ve kolektivism karşı cephe almaya götürürken, öte yandan da onun genel olarak sosyal bilimlerde ve özelde iktisattaki bilgi problemine yönelmesine de yol açmaktadır. Yani ontolojik temeldeki sübjektivizmin tutarlı bir uzantısı, epistemolojik temelde bilgiye dair düşüncelerinde ortaya çıkmaktadır. Hayek’in bilgi, bilginin sınırları, edinimi ve iletişimi ile ilgili epistemolojik düzeydeki yaklaşımı metodolojik düzeyde de kendini metodolojik bireycilik olarak gösterecektir.

4. İktisatta Bilgi ve Piyasanın Epistemik Rolü

Hayek genel olarak sosyal bilimlerin ve özelde iktisadın sübjektif karakterine dikkat çektikten sonra bir adım daha atarak bu sübjektif karakterin doğurduğu bilgi problemini tartışmaya açmaktadır. Farklı insanların bilgi ve inançları birçok açıdan farklı ve ihtilâflı olacaktır. Farklı insanların bilgi ve inançları

⁹ O’Neill (2001: 75-76)’e göre, bu ontolojik sübjektivizm yaklaşımı kaynağını Avusturya iktisat geleneğinde ve özellikle de Menger’de bulmaktadır. “Özellikle Menger, ancak nesnenin nedensel güçleriyle ilgili verili ortak inançlar varsa o nesnenin ekonomik bir mal olabileceğini öne sürüyordu.”

özdeş kabul edilse ya da tek bir akıl ile ilişkilendirilebilse zaten bunu "objektif" olgu ya da "sübjektif" olay şeklinde ayırmanın bir gereği kalmayacaktır. Fakat Hayek'e göre "...herhangi bir insan grubunun eylemine kılavuzluk eden somut bir bilgi tutarlı ve bütüncül bir yapı olarak asla mevcut değildir. Bilgi yalnızca, birçok insanın zihninde ortaya çıkan dağılmış, eksik ve tutarsız bir biçimdedir ve bütün bilginin bu dağılımı ve eksikliği sosyal bilimlerin başlamak zorunda oldukları temel olgulardan birisidir. Felsefecilerin ve mantıkçıların çoğunlukla ve kibirle "yalnızca" insan aklının eksiklikleri olarak gözdardı ettikleri şey sosyal bilimlerin tam da başlamak zorunda oldukları şey hâline gelmektedir" (Hayek, 1955: 29-30).

Hayek'in sübjektivizminin bir uzantısı olarak ortaya koyduğu bilgi problemiyle ilgili yaklaşımı ilk ve en etkili ifadesini 1937 tarihli "Economics and Knowledge" (Hayek, 1980b) makalesinde bulmuştur.¹⁰ Hayek bu makalede bilginin objektif olduğu ve bütün bireylerce ve gözlemci iktisatçılarda bir veri olarak algılandığı yönündeki varsayıma bütünüyle karşı çıkmaktadır (Fleetwood, 1995: 58). Hayek ilgili yazıda Walrascı genel denge kavramından da kopmaktadır. Bu kopuş onu ürünlerin ve üreticilerin homojen olduğu tam rekabet nosyonundan, bununla bağlantılı duopol, oligopol, eksik rekabet vb. nosyonlardan da koparacaktır (Desai, 1994: 25).

Walrascı genel denge kavramını eleştirdiği bu yazıda ona göre denge ilişkisine yalnızca objektif olgulardan ulaşamaz, çünkü insan eylemlerinin analizi yalnızca onların bilgilerinden başlayabilir. Denge analizi verili bir sübjektif datadan da başlayamaz, çünkü

farklı insanların sübjektif dataları birbirleriyle uyuşabilir ya da uyuşmayabilir. Yani denge- nin olup olmayacağını bunlar belirleyecektir (Hayek, 1980b).

Hayek'e göre asıl sorun bilgi problemin- den kaynaklanmaktadır. Gerekli bilginin edini- mi ve bunun nasıl edinildiği meselesi önce- leri az miktarda da olsa ele alınmıştır. Fakat bir dengeden bahsedebilmek için farklı bi- reylerin sahip olması gereken ne tür ve ne miktarda bir bilgi olduğu meselesi üzerinde hemen hemen hiç durulmamıştır (Hayek, 1980b: 50). Oysa Hayek'e göre en az *emeğin işbölümü* (division of labor) kadar *bilginin dağılımı* (division of knowledge) da önemli- dir. Emeğin işbölümü iktisadın başlangıcın- dan beri başlıca araştırma konusu iken, bil- ginin dağılımı bütünüyle ihmal edilmiştir. Oysa bu, bir sosyal bilim olarak iktisadın merkezî problemidir. Burada ortaya çıkan problem, herbiri belirli miktar bilgiye sahip birçok insanın eşanlı etkileşiminin nasıl fiyat- ların maliyetleri karşıladığına benzer bir dü- zen durumuna yol açtığına açıklanmasında- dır. Tecrübe bize böyle bir düzenin ortaya çıktığını göstermektedir. Fakat genel denge analizi, bunun için farklı kişilerin ne kadar enformasyon sahibi olması gerektiğini gös- termek yerine, herkesin her şeyi bildiği var- sayımıyla problemin üzerini örtmektedir (Hayek, 1980b: 50-51). Oysa bireylerin bil- gileri sınırlıdır ve beğenileri değiştiğinden dolayı ya da yeni bilgiler edindiklerinden do- layı plânları değiştiğinde denge de bozula- caktır (Hayek, 1980b: 52).

Hayek genel denge yaklaşımına yönelik e- leştirilerini fiilî durumu ortaya koyarak yap- makta, buradan hareketle de tecrübenin gös- terdiği kendiliğinden düzene doğru gidişin işleyişini izaha çalışmaktadır. Çünkü fiilen varolan bilgi dağınıktır ve farklı bireyler o- nun farklı miktarlarına sahip olabilirler. Bu bireylerin eylemleri değişen sübjektif

¹⁰ Birçok yazara göre bu makale hem Hayek'in düşüncesinin gelişiminde hem de plânlama tartışmalarına yönelik sonuçları açısından çok belirleyici bir yazıdır (Caldwell, 1997: 1864).

inançlarına, beklentilerine ve diğer insanların davranışlarına bağlıdır. Bu yüzden iktisadın ve genel olarak sosyal bilimin temel amacı bu dağılmış bilginin nasıl kullanıldığını, toplumun farklı zihinlerde ve mekânlarda varolan bu bilgiyi nasıl koordine edeceğini ya da etmekte olduğunu incelemektir (Caldwell, 1997: 1864).

Hayek'e göre bilginin dağılımı ya da parçalılığı çağdaş toplumun en önemli karakteristiklerinden birisidir. Esasında söz konusu olan giderilmesi mümkün olmayan bir bilgisizlik durumudur. Çünkü bilgi toplumunda parçalı bir biçimde mevcuttur ve toplumun her bir mensubu bunun küçük bir bölümüne sahiptir (Hayek, 1996: 23). Bu yüzden "toplumun iktisadî problemi yalnızca 'verili' kaynakların nasıl tahsis edileceği değildir... Aksine bu, nispi önemini yalnızca bu bireylerin bildiği amaçlar için, toplum üyelerinin bildiği kaynakların en iyi kullanımını nasıl güvence altına alacağı problemidir. Ya da, kısaca söylemek gerekirse, bu, total olarak hiçkimseye verilmemiş olan bilginin kullanımı problemidir" (Hayek, 1980c: 77-78).

Hayek'in bilginin sınırları ile ilgili bu ısrarlı vurgusunu sosyalist plânlama tartışmaları özelinde yalnızca tarihsel açıdan önemliymiş gibi görmek yanlış olur. Bu vurgunun kolektivizme, tek elden plânlamaya karşı geliştirilmiş çok güçlü bir epistemolojik argüman sağladığı açıktır. Fakat bu epistemolojik temel aynı zamanda bir yandan piyasaya da epistemik bir rol verirken, diğer yandan da geleneklerin taşıyıcısı olan kurumlar yoluyla kendiliğinden düzene giden evrimin izahına da imkân tanımaktadır. Hatta Kukathas (1990: 100)'ın belirttiği gibi, Hayek sosyalist plânlama tartışmalarında sorunun plânlamada değil aksine epistemolojik bir sorun olduğunu göstermiştir.

Ioannides (2000: 58)'e göre, Hayek'in bilgi problemine yaklaşımı iki soru etrafında

ele alınabilir. İlki, bireylerin sahip olduğu bilginin doğası sorusu, ikincisi de bu bilginin piyasa sistemi yoluyla iletişiminin sağlanma tarzıdır. Hayek'e göre ilk sorunun cevabı piyasadaki bireylerin özel durumlarından doğmaktadır. Bu bilgi "zaman ve mekân" bilgisidir (Hayek, 1980c: 80). Bu bilgi yukarıda da değinilen sınırlı bilgidir ve tek bir akıl ya da merciin buna sahip olması mümkün değildir. Bu yüzden iktisadî faaliyetin tek elden etkin bir biçimde plânlanması mümkün değildir. Yine bu yüzden ekonomik sistemin etkinliği varolan bilgileri bireylere tam olarak kullanma imkânı veren bir özgürlüğe dayanmaktadır.

Hayek'in ikinci soruya cevabı da onun piyasaya verdiği epistemik rolde yatmaktadır. Bilginin doğası yukarıda belirtildiği gibi parçalı ve dağınık ise ve yine bireylerin bilgileri giderilemez bir sınırlılıkla karşı karşıya ise, bu bilgilerin iletişimini sağlayacak tek şey piyasa sistemidir (Kley, 1994: 57). Bu sistemde fiyatlar iletişimi ve koordinasyonu sağlama rolü oynayabilirler. "En temelde, ilgili olguların bilgisinin birçok insan arasında dağıldığı bir sistemde fiyatlar tıpkı subjektif değerlerin bireyin plânlarının parçalarını koordine ettiği gibi, farklı insanların ayrı eylemlerini koordine etme rolü oynayabilir" (Hayek, 1980c: 85).

Görüldüğü gibi fiyat sistemi enformasyonu ileten bir mekanizma gibi çalışmaktadır. Bu sistemin en önemli özelliği, katılımcı bireylerin doğru eylemi gerçekleştirmek için çok az bir bilgiye ihtiyaç duyuyor olmalarıdır. Fiyat sistemi, hızla değişen iktisadî bilgiye bir ayna görevi görmekte ve bireylerin üretici çabalarını yeniden yönlendirmeleri için işaret görevi görmektedir (Kley, 1994: 52).

Hayek'in fiyat sistemini öne çıkarırken vurguladığı iki önemli özellik öne çıkmaktadır. İlki, fiyat sistemi birey eylemlerini çok hızlı bir şekilde yansıtmaktadır. Fiyat değişti-

ği an bazı bireyler hemen davranışlarını değiştirmektedirler, bu sayede sistem yeni enformasyonu hızla aktarmaktadır. Dolayısıyla nispi fiyatların yapısı bütün piyasa katılımcılarının davranışını yansıtmaktadır. Bu sistemin ikinci özelliği, yukarıda da değinilen, bilgi ekonomisi sağlamasıdır. Fiyatlardaki bir değişiklik bireylere eylemini revize etme ve doğru eylemi gerçekleştirme konusunda bilgiyi maliyetsiz bir biçimde aktarmış olmaktadır. Bu sayede katılımcılar bedava bilgi elde etmiş olmaktadır ve doğru eyleme yönelmeyi bu çok az bilgiyle sağlamış olmaktadır (Ioannides, 2000: 58).

Bu yüzden Hayek'e göre piyasa iki işlevi birden yerine getirmektedir. Öncelikle, insanların niyetleri ya da amaçları birbirleriyle uyumsuz bir durumdayken onları bilgilendirerek birey eylemlerini koordine etmekte ya da ayarlamaktadır, yani düzeltici bir mekanizma gibi çalışmaktadır. İkincisi, o dinamik bir sosyal süreçtir, onu durdurmaya yönelik herhangi bir çaba onun koordinasyon etkinliğinin ortadan kaldırmaktadır (Kukathas, 1990: 95).¹¹

Fakat Hayek fiyat mekanizmasının ayarlama ve bilgi iletme gücüyle bir denge durumuna ulaştığını iddia etmemektedir. Bu ayarlamalar denge analizlerinde iktisatçıların kullandığı anlamda tam (*perfect*) da değildir. Çünkü denge olguların önceden bilindiğini ve bu yüzden de rekabetin sona erdiğini önceden varsaymaktadır. Bu statik kavramın teorik kullanılabilirliği son derece azdır. Burada Hayek'in tam rekabet dengesi kavramını da eleştirdiği görülmektedir. Çünkü rekabetçi

denge kavramında farklı bireyler için verinin bütünüyle birbiriyle ayarlandığı varsayılmaktadır. Oysa açıklanması gereken şey bu verinin ayarlandığı sürecin doğasıdır. Hayek'e göre rekabet dinamik bir süreçtir ve bu statik analiz varsayımlarıyla anlaşılabilir (Hayek, 1980d: 94). Görüldüğü gibi Hayek de Menger'in çalışmalarına aşina iktisatçılardan birisi olarak dinamik analizin tekniklerini geliştirip piyasa sürecine odaklanmak istemektedir. Bunu da denge durumlarına ve tam bilgi varsayımlarına yaslanmak yerine, bireylerin farklı beklenti ve plânlarının nasıl dengeye doğru yöneldiğini anlamaya çalışarak yapmaktaydı. Bu yüzden bireyi bütünüyle fayda maksimizasyonu peşinde koşan bir birim olarak ele alan hâkim yaklaşıma pek sıcak bakmamaktadır. Kendiliğinden düzen soyut bir *homoeconomicus* üzerine inşa edilmemekte, aksine bilgisi eksik fakat piyasa koordinasyonuna tâbi bireylerin tasarımılanmamış eylemleri üzerine bina edilmektedir.

Hayek'in ontolojik düzeydeki subjektivizmi ve epistemolojik düzeyde bilginin yaratımı, iletimi ve koordinasyonun kaynağı olarak, epistemik bir temel olarak piyasaya verdiği rolün uzantısı, onun metodolojik bireycilik ile kendiliğinden düzen arasında kurduğu bağda tamamlanmaktadır. Bu düzenin ortaya çıkışı ile bireycilik arasındaki ilişki ise evrim yoluyla kurulmaktadır.

5. Evrimin Bağladığı İki Kutup: Birey ve Kendiliğinden Düzen

Hayek'in ısrarla iktisadî bireylerin bilgilerinin sınırlılığına ve bilginin toplumdaki parçalılığına vurgu yapması ve buradan kalkarak tam rekabetçi piyasa dengesi kavramının varsayımlarını eleştirerek bu kavrama kuşkuyla yaklaşması onun bir bilinemezci olduğu anlamına gelmez. Aksine Hayek bu vurgularıyla bir yandan neoklasik iktisadın varsayımlarını daha gerçekçi ve kullanıma açık olmaya

¹¹ Hayek bilginin parçalılığının ve ekonomik hayatın belirsizliğinin bir sonucu olarak toplum üyelerinin birer girişimci gibi eylemde bulunduğunu da ortaya koymaktadır (Kley, 1994: 52). Belirsizlik yüzünden herkes kendiliğinden aktif olmak, birer girişimci gibi hareket etmek zorunda kalmaktadır. Fakat burada tartışma bilgi problemi özelinde yürütüldüğü için Avusturya iktisadının da temel özelliklerinden birisi olan girişimcilik vurgusu işlenmeyecektir.

davet ederken, diğer yandan da tek bir akıl ya da otoritenin iktisadî işleyişi belirlemesinin, plânlanmasının imkânsızlığını da ortaya koymaktadır. Üstelik Hayek'in bireyden, onun bilgisinin sınırlarından kalkan analizi, toplumun kendi doğal işleyişine bırakıldığında kendiliğinden bir düzene doğru gideceğini de göstermektedir.

Kendiliğinden düzen kavramının kökleri İskoç Aydınlanması, Adam Smith, David Hume ve Adam Ferguson'a kadar geri gitmektedir. Carl Menger'de de kavramın izleri vardır. Kendiliğinden düzen yalnızca piyasayı değil, dili, moral sistemleri ve hukuk sistemleri de dahil olmak üzere, bireylerin etkileşimlerinin niyetlenilmemiş sonuçlarından doğan bütün düzenleri kapsamaktadır (Macedo, 1999: 290).

Fakat kendiliğinden düzenin anlaşılması temeldeki birey kavramına bağlıdır. Çünkü toplumu oluşturan bireylerin bilgileri sınırlı ve parçalı olduğundan, bu bireylerin biraraya gelerek oluşturdukları düzen onların iradelerinden bağımsız kendiliğinden oluşan bir düzendir. Bilginin parçalılığı iradî bir tasarımı imkânsız kılmaktadır. Bu yüzden Hayek'in kendiliğinden düzen kavramı bütüncü (*holist*) bir kavram değildir, çünkü bireylerin etkileşimlerinin niyetlenilmemiş sonuçları olarak ortaya çıkmaktadır. Yukarıda da tartışılan parçalı bilgi durumunda piyasanın oynadığı rol, bu anlamda birey etkileşimleri temelinde ortaya çıkan kendiliğinden düzene iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bireyler, değişen fiyat işaretlerine göre devamlı kendilerini ayarladıklarında, onların tek tek niyetlerinden bağımsız olan kendiliğinden bir iktisadî düzen ortaya çıkmaktadır. Piyasa koordinasyonu, Hayek'e göre, bireylere yalnızca kendilerinin bilebildiği olgulara yönelik faaliyetlerini ayarlama imkânı vermektedir. Bu birey temelli koordinasyonun başarısı, her bir bireyin kendi eylemlerini diğerlerine etkin bir şekilde

uydurmasına yetecek enformasyonu sağlamasında yatmaktadır (Kley, 1994: 64).

Fakat kendiliğinden düzen kavramını ele almadan önce Hayek'in bireyci analizini tartışmak gerekmektedir. Hayek bireycilik kavramını gerçek ve sahte bireycilik olarak ikiye ayırmaktadır. Gerçek bireyciliğin kökenleri Locke, Mandeville, Hume, Ferguson, Adam Smith, Edmund Burke ve Tocqueville gibi isimlere daynamaktadır. Sahte bireycilik ise daha çok Fransız ve diğer Kıta düşünürlerince geliştirilmiştir ve başlıca temsilcileri olarak Ansiklopedistler, Rousseau ve fizyokratlar sayılabilir (Hayek, 1980a: 4).

Gerçek bireycilikte birey, iddia edildiği gibi izole ve soyutlanmış bir varlık değildir, aksine bu yaklaşım bir toplum teorisi ve insanın sosyal hayatını belirleyen güçleri anlamaya çalışmaktadır. Fakat sosyal fenomenin anlaşılması, bireyin diğer insanlara yönelmiş eylemlerinin ve bunların beklenen davranışlarınınca yönlendirilen eylemlerinin anlaşılmasıyla mümkündür. Bu hâliyle toplumu bireylerden bağımsız bir bütün olarak anlamaya çalışan kolektivist toplum teorilerinden farklıdır. Bireyci analizin bir sonraki adımı rasyonalist sahte bireyciliğe karşı gelişir. Birbirleriyle etkileşim içindeki birey eylemleri izlendiğinde, insan başarılarının dahil olduğu kurumların herhangi bir tasarımcı ya da yönlendirici akıl olmadan işlev gördüğü ortaya çıkmaktadır (Hayek, 1980a: 6-7). Sahte bireycilik ile gerçek bireycilik arasındaki asıl fark, ilkinin insan aklının kontrolüne konu olan tasarımlanmış düzenlerin varlığına inanıyor oluşu, ikincisinin ise insanın serbest bıraktığında bireylerarası etkileşimlerin aklın tasarımıyla yapılabileceğinden çok daha iyi bir düzene doğru gidiyor oluşuna inanıyor olmasıdır (Hayek, 1980a: 10-11). Dikkat edilirse bu fark da bilgi problemiyle ilgilidir. Bilginin eksik ve parçalı olduğu bir durumda, insan aklının tasarımına konu bütüncül bir

düzen etkin olmayacaktır. Üstelik bu çaba bireyin özgürlüğünü de tehdit edecektir.

Bireysel bilginin sınırlılığının, hiçbir kimse ya da grubun herşeyi bilebilme imkânının olmadığı farkında olan gerçek bireycilik bundan önemli bir pratik sonuca ulaşmaktadır. Buna göre gerçek bireycilik her türlü zora dayalı ve dışsal gücün sınırlanması gerektiği talebini dile getirmektedir (Hayek, 1980a: 16). Çünkü bir üst otoritenin bilginin bütününe hâkim olabilme imkânı olmadığına göre, böyle bir otoritenin her türlü eylemi bireysel faaliyeti ve özgürlüğü sınırlamış olacaktır.

Oysa bireyin özgür bırakıldığı ve insan bilgisinin sınırlarının kabul edildiği bir durumda toplum kendiliğinden bir düzene doğru gidecektir ve bunu herhangi bir dışsal otoritenin yönlendiriciliği olmaksızın gerçekleştirecektir. Bireylerin etkileşiminden kurumlara ve oradan kendiliğinden düzene bu geçiş, evrimci bir karakter taşımaktadır (Bianchi, 1994: 232). Bilginin sınırlı ve dağınık olduğu durumda evrimci süreçler kurumsal oluşumlarda aklın yönlendiriciliğinden çok daha iyi sonuçlar vermektedir. Hayek'e göre piyasadaki kurumlar insan aklının bir inşası değil, fakat bilinç dışı evrimci bir sürecin ürünüdürler. Meselâ fiyat sistemi, insanların pek anlamadan kullanmayı öğrendikleri bu tarz kurumlardan birisidir. Bu yolla yalnızca işbölümü gerçekleşmez, kaynakların kullanımının koordinasyonu da sağlanmış olur (Ioannides, 2000: 59).

Hayek'e göre bilgi yalnızca bireylerin bilgisi olarak mevcuttur. Toplumun bilgisinden bahsetmek bir metafordan daha fazla bir şey değildir. Bütün bireylerin bilgilerinin toplamı birleşik bir bütün olarak hiçbir yer ya da mercide yoktur. Daha önce de değinildiği gibi bu durumda asıl problem bu dağınık, parçalı ve bazen de birbiriyle ihtilâflı olarak varolan bu bilgiden nasıl yararlanabildiğimizdir

(Hayek, 1978a: 24-25). Bireysel bilginin parçalı olduğu iktisadî ve toplumsal etkileşim alanında insanlar kendi eylemlerinin sınırlarını, diğer insanların kararlarının sonuçlarını bütünüyle kavrayamazlar. Bu bir ölçüde iktisatçıların çok iyi bildiği fiyat mekanizması yoluyla iletilen bilgiyle sağlanmaktadır. Fakat daha genel toplumsal düzeyde davranış kuralları sistemince gerçekleştirilir. "...Davranış kuralları bir bilinen amacın elde edilmesinin önceden keşfedilen şartları olarak gelişmiş, fakat o kuralları tatbik eden gruplar daha başarılı olduğu ve diğerlerinin yerini aldığı için tekamül etmiştir. Bunlar, insanın içinde yaşadığı çevre veri alındığında, onları uygulayan daha çok sayıdaki bireylerin ve grupların varlığını sürdürmesini sağlamış olan kurallardır. İnsan tarafından ancak kısmen bilinebilen bir dünyada bireyin kendisini başarıya sevketmesi problemi, böylece, insana gayet güzel hizmet eden fakat insanın kartezyen anlamda doğru olduğunu bilmediği ve bilemeyeceği kuralları izlemek suretiyle hâledilmiştir" (Hayek, 1996: 30). Gerçekten de çok kısmî bir şekilde bilinebilen bir dünyada tecrübeyle edinilmiş bazı davranış kurallarına uymak daha iyi bir hayat için önemlidir (Hayek, 1978b: 81). İnsanların bu soyut kurallara uyumu, bireylerin kısmen bildikleri durumlar karşısındaki davranışlarının koordinasyonunu da sağlamaktadır (Hayek, 1978c: 91). Giderilemez bilgi eksikliği olan bireylerin piyasa ve davranış kuralları çerçevesindeki etkileşimi kendiliğinden düzenin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu etkileşim sürecinde akıl, bireyler arasındaki evrilme sürecinde etkili olmaktadır (Kerstenetzky, 2000: 168). Yani sosyal etkileşimlerden evrilen kurallar, sosyal eylemi anlamlı ve sosyal düzeni de mümkün kılmaktadır. Bu yüzden toplum üyelerinin etkileşiminden doğan kendiliğinden düzen, herkesin katkı yaptığı, herkesin yararlandığı, herkesin kabul ettiği ve

fakat pek de anlamadığı bir düzendir (Witt, 1994: 179).

Hayek kendiliğinden düzen ile evrim kavramlarını bir arada düşünmektedir, hatta bunlar Hayek'in terminolojisinde ikiz kavramlardır (Yayla, 1993: 107). Evrim kavramıyla, gelecek olaylar dizisini öngörmek ya da inşa etmek değil, aksine ekonomideki ya da toplumdaki davranış kurallarının evrimini açıklamak istemektedir. Hayek evrimi üç seviyede incelemektedir: genetik evrim, rasyonel düşüncenin evrimi ve kültürel evrim. Onun temel ilgisi ise kültürel evrim üzerinedir (Witt, 1995: 90). Tıpkı Darwinci evrim gibi Hayek için de sosyal evrim hiçbir amaç taşımaz, herhangi bir belirli sona doğru da gitmez (Tomlinson, 1990: 43). Aksine grupların refahında nispi üstünlük sağlayan davranış kuralları öne çıkar. Gerçi Hayek biyolojik evrim ile kültürel evrim arasında farklılıklar olduğuna değinir ama ona göre (Hayek, 1988: 25), "bu farklılıklara rağmen, hem biyolojik hem de kültürel evrim öngörülemez olaylara, tahmini mümkün olmayan olumsal durumlara sürekli bir adaptasyon sürecidir. Bu, evrimci teorinin, rasyonel olarak öngörülen ve kontrol edilen geleceğin evrimi durumuyla bizi neden karşı karşıya bırakmadığının diğer bir sebebidir. Onun bütün yapabildiği şey, karmaşık yapıların nasıl daha ileri evrimci gelişmelere yol açan düzeltmenin araçları işlevi gördüğünü göstermektir...". Yani Hayek'in peşinde olduğu şey Marx ve Comte'unki gibi evrim kanunları değildir. Çünkü böyle kanunlar zaten yoktur. Evrim süreci belirli bir doğrultuda işlememektedir.

Hayek evrimci yaklaşımında da başından beri üzerinde durulan düşüncesinin temel karakteristiklerini korumaktadır. Önce insanın bilgisinin, ki bu bilgi şimdinin olabildiği gibi geleceğin de bilgisidir, sınırlılığına vurgu yapmakta, buradan hareketle de akla dayalı her türlü şimdi ve gelecek tasarımına karşı çıkmaktadır.

Burada Hayek'in evrimci yaklaşımında kullandığı grubun başarısı kavramıyla bireycilik arasında bir gerilim (*tension*) olduğu yönündeki iddialar üzerinde de durmak gerekmektedir. Bu iddiaya göre Hayek ayrı ve bağımsız bireyler ile bunların üyesi olduğu grubun evrimini karıştırmaktadır (Crowley, 1987: 58). Fakat Hayek'in kültürel evrim mantığına göre bu eleştiri yersizdir. Çünkü eğer birey önceki davranış kurallarını değiştirecek bir yenilikle geldiğinde, yeniliğin kabulünü ya da yerleşik olup olmayacağını belirleyen yegâne şey onun grubun iktisadî ya da toplumsal performansını iyileştirip iyileştirmediğidir. Kültürel evrim açısından bu bireyin davranışının amaçlı ya da amaçsız olup olmaması önemli değildir. Birbirleriyle rekabet içerisindeki grupların nispi başarısı ise bütün sürecin son aşamasıdır. Yani nihaî analiz birimi bireydir, onun eylemleri grubun nispi başarısını ya da evrimdeki rolünü belirlemektedir (Witt, 1995: 92-93).

Hayek'e göre evrim süreci toplumları en iyi çözüme, kendiliğinden düzene götürmektedir. Kendiliğinden düzen Walrasçı anlamdaki dengeden farklıdır. O, denge gibi bir nihaî durum tasviri değil, fakat yeniden üretim ve dönüşümün devam edegelen sürecidir ve onun bir bitiş noktası yoktur. Elbette bu, dengeyi de kapsayan daha geniş bir kavramdır (Fleetwood, 1995: 141).

Hayek'in kendiliğinden düzen tanımı bu yazının başından beri vurgulanan bilgi problemiyle ilgilidir. "Düzen kavramıyla bir ilişkiler durumunu tasvir edeceğiz. Bu ilişkiler durumunda çok sayıdaki muhtelif türden unsurlar birbirleriyle öylesine bağlantılıdır ki, bütünüün bazı mekânsal ve zamansal parçaları hakkındaki bilgimizden, bütünüün geri kalan kısmına ilişkin doğru beklentiler, en azından, doğru çıkmak için iyi bir şansı bulunan beklentiler terkip etmeyi öğrenebiliriz. Açıktır ki her toplum bu anlamda bir düzene sahip ol-

malıdır ve böyle bir düzen çok defa önceden tasarlanarak yaratılmış olmaksızın var olacaktır” (Hayek, 1996: 55).¹²

Sonuçta şu denebilir ki Hayek’in liberalizmi bir anlamda kendiliğinden düzen geleneğidir. Horwitz (2001: 81-82)’in belirttiği gibi, “bu tema her biri son üç yüzyılın birine ait olan üç teorisyenin çalışmasında en nüfuz edici ve iyi bir şekilde geliştirilmiştir: onsekizinci yüzyılda Adam Smith, ondokuzuncu yüzyılda Carl Menger ve yirminci yüzyılda F. A. Hayek. Bu üç teorisyen, sosyal bir analize ve en çok arzulanan siyasî düzenin keşfine yönelik özgün yaklaşımı olan sürekli bir entelektüel araştırma çizgisine mensupturlar. Onların çalışmalarının da gösterdiği gibi, insan eylemine yönelik incelemede kendiliğinden düzen yaklaşımı üç meseleye odaklanmamıza yol açmaktadır: İnsan bilgisinin çoğunluğunun bilinemez doğasından kaynaklanan insan aklının sınırları; dağılmış ve zımnî bilginin kullanımını insanlar için mümkün kılma yönünde evrilen kurumsal ilişkiler; bu tarz kurumların evrimini hızlandıran ya da engelleyen süreçler”.

6. Sonuç

Hayek iktisat teorisine bilgi problemi temelinde getirdiği sorgulamayla, uzantısı sosyal ve siyasî teoriye kadar giden bir düşünce ufkunun açılmasını sağlamıştır. Onun bilginin dağılımı ve toplumun bilgisinin tek bir merci tarafından bilinmeyeceği vurgusu, bir yandan 1930’ların sosyalist plânlama tartışmalarına epistemik bir cevap olurken, öte yandan mekanik olmayan ama piyasayı epistemolojik düzeyde savunan tutarlı bir düşün-

cenin doğmasına yol açmıştır. Piyasa savunusunu salt ideolojik bir taraf tutmanın ötesinde ele alan Hayek, bilgi problemini en etkin bir biçimde aşmanın yegâne yolunun piyasa olduğunu göstermektedir. Bilgi probleminin varlığı, bireylerin hiçbir şekilde üst bir otoritenin belirlenimi altına alınamayacağını; aksine özgür bırakıldıklarında bu bireylerin kendiliğinden tecrübenin sonucu olarak oluşmuş olan davranış kuralları çerçevesinde kendiliğinden bir düzene ulaşacaklarını ortaya koymaktadır. Nasıl ki piyasa sınırlı ve bazen de ihtilâflı bilgi sahibi olan bireylerin en etkin bir biçimde koordinasyonunu sağlıyorsa, davranış kuralları da toplumdaki genel koordinasyonu sağlayacaktır.

Hayek’in bu yaklaşımı, iktisat biliminin dar ve mekanik bir analiz biçimi olmaktan çıkabilmesinin imkânlarını da vermektedir. Bireylerin tam bilgi sahibi olduğu bir topluluk tahayyül etmek imkânsızdır, bu yüzden daha çok sürece vurgu yapan analizlere ihtiyaç vardır. Hayek iktisat teorisinin bu konudaki eksikliğini ortaya koyarken, onun aynı zamanda piyasayı olumlamak için nasıl kullanılabileceğini de göstermiştir.

Kaynaklar

Adaman, F., P. Devine (1996), “The Economic Calculation Debate: Lessons for Socialists”, *Cambridge Journal of Economics*, 20, s.523-537.

Addleson, M. (1986), “Radical Subjectivism and the Language of Austrian Economics”, I. M. Kirzner (ed.), *Subjectivism, Intelligibility and Economic Understanding*, London: Macmillan, s. 1-15.

Bianchi, M. (1994), “Hayek’s Spontaneous Order: The Correct versus the Corrigible Society”, J. Birner and R. van Zijp (eds.), *Hayek, Co-ordination and Evolution*, London: Routledge, s. 232-250.

¹² Bu makalede asıl vurgu bilgi problemine yapıldığı için kendiliğinden düzen kavramı ayrıntısıyla ele alınmamaktadır. Bu kavramın bilgi problemiyle ilişkisine değinilip bırakılmaktadır. Fakat bu kavram konusunda çok geniş bir tartışma için şu kitaba bkz. Yayla (1993: 106-132).

Boehm, S., I. Kirzner ve diğerleri (2000), "Remembrance and Appreciation Roundtable Professor Ludwig M. Lachmann (1906-1990)", *American Journal of Economics and Sociology*, 59:3, s.367-418.

Caldwell, B. (1997), "Hayek and Socialism", *Journal of Economic Literature*, 35:4, s.1856-1891.

Crowley, B. L. (1987), *The Self, the Individual, and the Community*, Oxford: Clarendon Press.

Coats, A. W. (1992), "The Revival of Subjectivism in Economics", A. W. Coats (ed.), *On the History of Economic Thought*, vol.I, s.472-485.

Cubeddu, R. (1993), *The Philosophy of the Austrian School*, (translated by R.M.Costa) London: Routledge.

Desai, M. (1994), "Equilibrium, Expectations and Knowledge", J.Birner and R.van Zijp (eds.), *Hayek, Co-ordination and Evolution*, London: Routledge, s.25-50.

Fleetwood, S. (1995), *Hayek's Political Economy*, London: Routledge.

Hayek, F. A. (1955), *The Counter-Revolution of Science studies on the abuse of reason*, London: The Free Press of Glencoe.

Hayek, F. A. (1978a), *The Constitution of Liberty*, Chicago: The University of Chicago Press.

Hayek, F. A. (1978b), "Notes on the Evolution of systems of Rules of Conduct", *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, London: Routledge and Kegan Paul, s.66-82.

Hayek, F. A. (1978c), "Kinds of Rationalism", *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, London: Routledge and Kegan Paul, s. 82-95.

Hayek, F. A. (1980a), "Individualism: True and False", *Individualism and Economic Order*, Chicago: Chicago University Press, s. 1-32.

Hayek, F. A. (1980b), "Economics and Knowledge", *Individualism and Economic Order*, Chicago: Chicago University Press, s.33-56.

Hayek, F. A. (1980c), "The Use of Knowledge in Society", *Individualism and Economic Order*, Chicago: Chicago University Press, s.77-91.

Hayek, F. A. (1980d), "The Meaning of Competition", *Individualism and Economic Order*, Chicago: Chicago University Press, s.92-106.

Hayek, F. A. (1988), *The Fatal Conceit The Errors of Socialism*, Chicago: The University of Chicago Press.

Hayek, F. A. (1992a), "The Austrian School of Economics", P. G. Klein (ed.), *The Fortunes of Liberalism*, Chicago: The University of Chicago Press, s.42-60.

Hayek, F. A. (1992b), "Carl Menger (1840-1921)", P. G. Klein (ed.), *The Fortunes of Liberalism*, Chicago: The University of Chicago Press, s. 61-107.

Hayek, F. A. (1996), *Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Kurallar ve Düzen*, (Çev. Atilla Yayla), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Hindmoor, A. (1999), "Austrian Economics, Thatcherism and Barriers to Entry", *New Political Economy*, 4:2, s.251-266.

Horwitz, S. (2001), "From Smith to Menger to Hayek Liberalism in the Spontaneous-Order Tradition", *Independent Review*, 6:1, s.81-98.

Ioannides, S. (1992), *The Market, Competition and Democracy a critique of neo-Austrian economics*, Aldershot: Edward Elgar.

Ioannides, S. (2000), "Austrian Economics, Socialism and Impure Forms of Economic Organisation", *Review of Political Economy*, 12:1, s.45-72.

Kerstenetzky, C. L. (2000), "Hayek the Evolutionary and the Evolutionist", *Rationality and Society*, 12:2, s. 163-185.

Kley, R. (1994), *Hayek's Social and Political Thought*, Oxford: Clarendon Press.

Kukathas, C. (1990), *Hayek and Modern Liberalism*, Oxford: Clarendon Press.

Macedo, S. (1999), "Hayek's Liberal Legacy", *Cato Journal*, 19:2, s.289-300.

Milford, K. (1994), "In Pursuit of Rationality: A Note on Hayek's The Counter Revolution of Science", J.Birner and R.van Zijp (eds.), *Hayek, Co-ordination and Evolution*, London: Routledge, s.323-341.

Oakley, A. (1997), *The Foundations of Austrian Economics from Menger to Mises*, Cheltenham: Edward Elgar.

Oakley, A. (1999), *The Revival of Modern Austrian Economics*, Cheltenham: Edward Elgar.

O'Driscoll, G. P., M. J. Rizzo (1986), "Subjectivism, Uncertainty, and Rules", I. M. Kirzner (ed.), *Subjectivism, Intelligibility and Economic Understanding*, London: Macmillan, s. 252-267.

O'Neill, J. (2001), *Piyasa, Etik, Bilgi ve Politika*, (çev.Ş. S. Kaya), İstanbul: Ayrıntı.

Tomlinson, J. (1990), *Hayek and the Market*, London: Pluto Press.

Vaughn, K. I. (2000), "The Rebirth of Austrian Economics: 1974-99", *Economic Affairs*, 20:1, s.40-44.

Witt, U. (1994), "The Theory of Societal Evolution: Hayek's Unfinished Legacy", J.Birner and R.van Zijp (eds.), *Hayek, Co-ordination and Evolution*, London: Routledge, s. 178-189.

Witt, U. (1995), "Schumpeter vs. Hayek: Two Approaches to Evolutionary Economics", G.Meijer (ed.), *New Perspectives on Austrian Economics*, London: Routledge, s.81-101.

Yay, T. (1993), *F. A. Hayek'te İktisadî Düşünce*, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Yayla, A. (1993), *Özgürlük Yolu Hayek'in Sosyal Teorisi*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Yeager, L. B. (1997), "Austrian Economics, Neoclassicism, and the Market Test", *Journal of Economic Perspectives*, 11:4, s.153-166.

Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi

Sururi Aktaş

1970'lere kadar egemen sol ve sağ kollektivist akımlar karşısında adeta unutulmaya mahkûm edilen Hayek, 1974'te Nobel İktisat Ödülü'nü aldıktan sonra geç de olsa hakettiği ilgi ve şöhrete kavuşmuş bir filozoftur. Tabii önemli olan Hayek'in şöhrete kavuşması değil, fikirlerinin ekonomik, sosyal ve siyasî hayatın akışı içinde doğrulanmasıdır. Hayek'in temel iddialarının hemen hemen hepsi 1975-2000 yılları arasında yaşanan olaylarla ispatlanmıştır. O yüzden filozof, üzerinde durulmayı hak etmektedir. Bu kitabın konusu olan adalet ve hukukla uğraşan herkes, istese de istemese de, sevse de sevmese de Hayek'e gitmek, ondan yararlanmak veya onunla hesaplaşmak zorundadır.

LIBERTE

Kitaplığınızda Özgürlüğe Yer Açın...